

UN TEZAU DE MONEDE DE BRONZ ROMANE TÂRZII DIN ZONA DUNĂRII MIJLOCII SAU DE JOS

Delia Moisil*

Abstract

This article provides the reader with the first information on a hoard or a part of it made up of 380 unclean Late Roman bronze coins which discovery spot has not yet been identified (but which can be attributed somewhere to the Middle or Lower Danube area). The pieces were issued during the 4th century, the oldest being dated in the 320-330 A.D. period (a coin with a reverse type *Providentiae Avgg* or *Caess*, with campgate), and the most recent, from the 364-378 AD period (with the reverse types *Gloria romanorum* (8) and *Securitas Reipublicae*).

Key words: hoard, coin, bronze, limes, Danube, Banat, Late Roman, 378 A.D., Hadrianopol, Goths.

Articolul de față se oprește asupra unui grup de 380 de monede aflate temporar în custodia MNIR¹ în 2017. În intervalul scurt de timp avut la dispoziție, sub constrângerea faptului că piesele, în momentul acela, erau complet necurățate și foarte greu lizibile, am putut realiza doar o identificare sumară.

Structura cronologică foarte compactă, urmele de sol similare ca aspect, starea de conservare asemănătoare, toate indică faptul că piesele au fost păstrate în condiții similare și că acest grup important numeric de monede romane târzii reprezintă un tezaur sau o parte a lui.

Locul descoperirii

Nu avem, deocamdată, suficiente elemente pentru a putea preciza locul exact al descoperirii acestor piese. Datele de expediere, care s-au dovedit incorecte, sugerează Ungaria. Până la apariția unor precizări suplimentare care să permită identificarea locului descoperirii, atribuirea tezaurului unei zone mai largi a limesului roman sau teritoriilor învecinate acestuia, din Barbaricum, din regiunea Dunării de Mijloc și de Jos, este mai corectă din punct de vedere științific.

Un indiciu asupra zonei din care provine tezaurul poate fi dat de similaritățile în distribuția pe monetării a pieselor din acest tezaur, cu tezaurele romane târzii cunoscute. În condițiile în care nu cunoaștem însă repartiția pieselor din tezaur pe monetării (piesele nefiind curățate în momentul efectuării acestei prime identificări)²,

* Muzeul Național de Istorie a României, București.

E-mail: delia.moisil@gmail.com

¹ Piesele au fost reținute la Centrul de supraveghere și controlul trecerii frontierei Aeroporturi București Otopeni (4108048/27.09.2017).

² Chiar dacă nu au fost notate în timp util, putem preciza faptul că monetăriile vizibile ale pieselor erau în principal cele din zona Balcanilor (Siscia, Thessalonica), dar și orientale (Heraclea, Constantinopolis, Nicomedia).

putem evidenția ariile geografice majore care au aprovizionat zona de proveniență a tezaurului în perioada 341-346 (după LRBC). În acest interval cronologic, atelierele monetare imperiale produc, în mod excepțional, piese de bronz cu tipuri diferite de revers în provinciile orientale și în cele occidentale. Linia de demarcație a celor două serii distincte de emisiuni se află în zona Balcanilor (atelierul monetar de la Siscia produce tipul occidental; Thessalonica produce tipul occidental, dar și pe cele orientale VN-MR și vot XX mult XXX³; Heraclea și Constantinopolis, Nicomedia, Cyzicus și Alexandria produc tipurile orientale). Distribuția monedei proaspăt bătute este una ce are loc, în secolul al IV-lea, în interiorul diocезelor, existând un sistem de producție și distribuție coordonat pentru toate metalele. Acest sistem face ca, de exemplu, în Moesia Secunda, atelierele emitente reprezentate cel mai bine să fie, în special, cele propontidice, în timp ce în regiunea Banatului se simte influența atelierelor din Balcani (Thessalonica) și Pannonia (Siscia); Sirmium își reîncepe emisiunile puțin mai târziu, în 351 (RIC 8 382).

Am analizat așadar, în grupul tezaurilor disponibile (vezi mai departe tabelul 1), raportul între emisiunile de bronz occidentale de tip *Victoriae dd avgg q nn*, pe de o parte, și cele orientale de tip *Vot xx mvlt xxx*, VN-MR, *Vict avg* sau *lvst ven[er] mem[or]*, pe de alta. Toate aceste emisiuni sunt datate în perioada 341-346 în LRBC.⁴ Teoretic, utilizând acest tip de analiză, ar fi posibil să deosebim eșantioanele de monede provenite dintr-o zonă aprovizionată preponderent de monetării occidentale sau de cele orientale.

Tezaurile de la Belgrad I (Ivanišević 1986 52/nr. 8, 57/nr. 95, 96, 47/tab. 30), Belgrad II (Ivanišević 1983 85/tab. 6, 92/nr. 70), Orșova (*Dierna*) I – 1934 (Chirilă, Gudea, Stratan 1974 18/nr. 39), Sucidava II (Poenaru-Bordea, Barbu 1970/264-267), Moldova Nouă (Gudea, Ardevan, Toma 1997, 88/nr. 16, 91/nr. 144), *Stobi* (Vinčić, Hadži-Maneva 2000 61/tab. 4), *Sucidava* I (Poenaru-Bordea, Barbu 1970 254-263), Cuprija (*Horeum Margi*) II (Vasić, 1988 77/nr. 55, 78/63), Bodrovo (Dimitrov 1979 610-612, 616-620), *Novae* (Dimitrov 1979 607-610, 612-616) includ un număr relativ mic de piese emise în perioada 341-346/347-348; tezaurul de la Jupa (*Tibiscum*) (Chirilă, Gudea, Stratan 1974 5-14) nu include nici o piesă. Un număr utilizabil statistic de monede emise în perioada amintită este prezent în tezaurile Brigetio VII (Bíró-Sey 1977 142-149), Orșova (*Dierna*) II, 1941 (Chirilă, Gudea, Stratan 1974 29/nr. 40, 30/nr. 54, 35/588-591, 40/nr. 1001), *Vračev Gaj* (Bakić 1994 57-63), *Răcășdia* (Bălănescu, Gudea 1983 487) [lot III], *Veliko-Grădište* (*Pincum*) (Vasić 1980 94/tab. 8), Moldova Veche, *Sucidava* I (Poenaru-Bordea, Barbu 1970 254-263), *Constanța 2003***, *Attica* (Bellinger 1928 496-501), *Izmir* (Carson, Kent 1971 137, 139, 141, 143, 147, 150, 152, 154), *El Kab* II (Binger 1948 162, 171), *Egipt* - tezaurul A (Milne) (Milne 1920 169-170, 171), *Hawara* (Fayyum, Egipt) - tezaurul B (Milne) (Milne 1920 172, 174, 180, 181); în tezaurul de la Oreșac (Bakić 1994, 57), toate cele 11 monede sunt din perioada analizată.

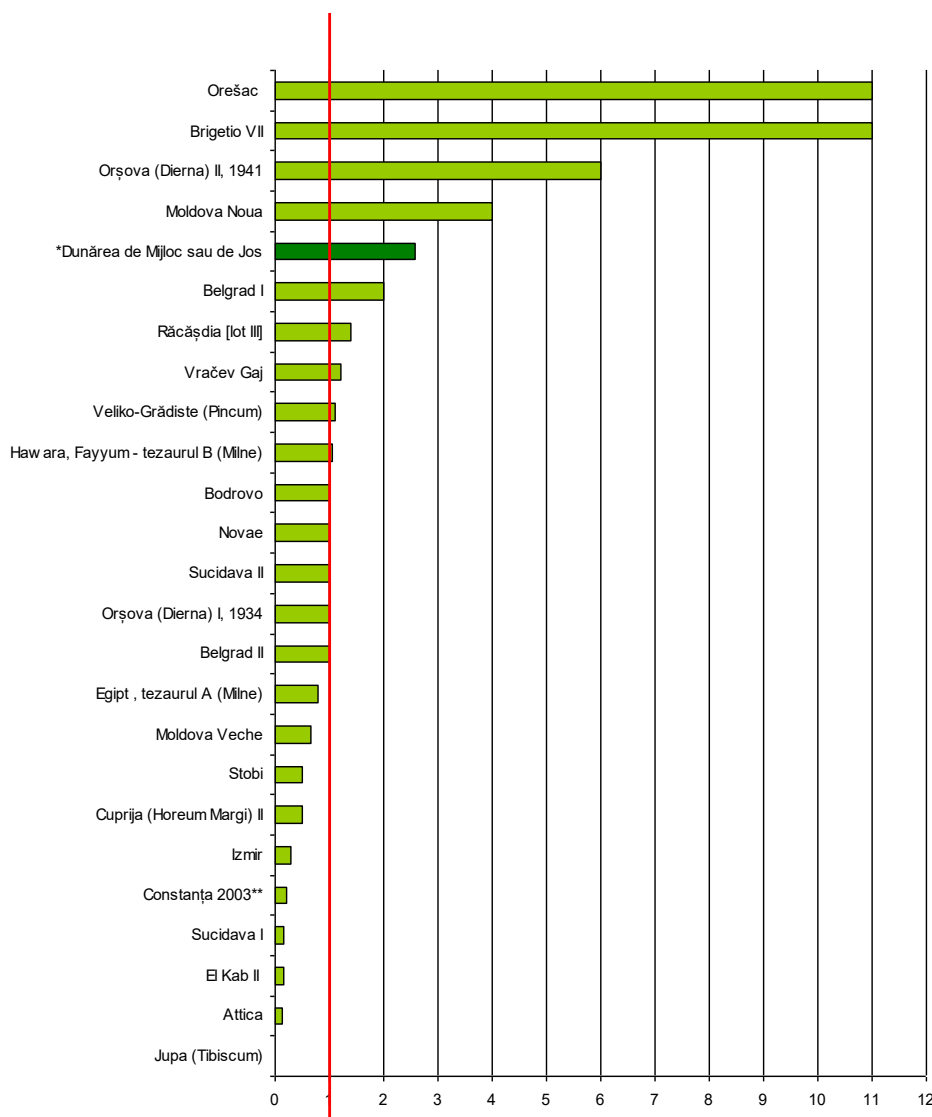
³³ Emisiuni de acest tip au fost identificate recent pentru atelierul de la Thessalonica; piese cu reversul VN-MR se cunoșteau încă din momentul redactării RIC VIII (RIC VIII 411, nota 99-106).

⁴ Datarea lor este diferită în RIC: 347-348 pentru tipurile *Vot xx mvlt xxx* și VN-MR bătute în toate atelierele orientale; c. 342 (*Vict avg* sau *lvst ven mem* – Constantinopolis, Nicomedia), 345-347 (*Vict avg* sau *lvst ven[er] mem[or]* – Heraclea, Alexandria), 342-347 (*Vict avg* sau *lvst ven mem* – Cyzicus), 337-347, seria a II-a (*Vict avg* sau *lvst ven mem* – Antiochia).

Tezaur	Data celei mai recente monede	Nr. total de piese	Tip de revers				
			<i>Occident</i>	<i>Răsărit</i>			
			VICTORIAE DD AVGG Q NN	VOT XX MVL TXXX	VN-MR	VICT AVG	IVST VEN(ER) MEM(OR)
*Dunărea de Mijloc sau de Jos	378	380	44	15	2	0	0
Brigetio VII	364/378 sau sec. al VI-lea?	594	22	2			
Orešac, Vojvodina, Serbia	346-347	11	11	0	0	0	0
Orșova (Dierna) II, 1941	383-392	1222	6	1	0	0	0
Moldova Nouă	357 (?)	750	4	0			
Belgrad I - fortăreața	364-378	227	2	1	0	0	0
Cuprija (Horeum Margi) II	425-435	659	1	2			
Răcășdia [lot III]	341-346 (?)	79	32	23			
Vračev Gaj	346-348	111	30	11	10	2	2
Veliko-Grădište (Pincum)	425-450	411 ⁵	19	16	1		
Belgrad II (fortăreața)	341-346/8	177	1	0	0	0	0
Orșova (Dierna) I, 1934	367-375	730	1	0	0	0	0
Jupa (Tibiscum)	378-383	971	0	0	0	0	0
Sucidava II	402-408	136 (137)	0	1	0	0	0
Stobi (teatrul antic)	361	206	1	2	0	0	0
Novae	375	130	1	0	0	0	0
Bodrovo	364-378	108	1	1	0	0	0
Constanța 2003**	364-378	>7000			> 100		
Sucidava I	408-423	395 (412)	1	6	0	0	0
Attica	348	139	8	48	11		
Izmir	înainte de 361/395-401	2257	3	8	2	0	0
El Kab II (Egipt)	370?	2821	5	28	1	1	2
Egipt, tezaurul A (Milne)	361?	650	4	3	2	0	0
Hawara, Fayyum - tezaurul B (Milne)	406-408	3123 (?)	22	16	5	0	0

Tabelul 1 – Distribuția monedelor din emisiunile occidentale de tip *Victoriae dd avgg q nn* și orientale de tip *Vot xx mvl t xxx*, *VN-MR*, *Vict avg* sau *Ivst ven mem* în tezaure romane târzii de bronz din zona Dunării Mijlocii și de Jos, Grecia, Asia Mică și Egipt.

⁵ Piese se aflau într-o pușculiță, într-un mormânt datat în secolul al V-lea (Vasić 1980).

Graticul 1 - Raportul între emisiunile de bronz occidentale de tip *Victoriae dd avgg q nn* și cele orientale de tip *Vot xx mvl xxx*, *VN-MR*, *Vict avg* sau *Ivst ven mem* (341-346 după LRBC) în tezaure romane târzii de bronz din zona Dunării Mijlocii și de Jos, Grecia, Asia Mică și Egipt.

Linia roșie separă tezaurele în care valoarea subunitară indică preponderența pieselor din monetăriile orientale, de tezaurele în care valoarea supraunitară indică preponderența pieselor din monetăriile occidentale. Tezaurul publicat aici este marcat cu o nuanță închisă de verde.

Grupul în care se încadrează tezaurul publicat aici, în urma analizei efectuate, este unul ce include tezaurele de la Orșova II (Dierna), 1941, Moldova Nouă, Belgrad I (fortăreața), Răcășdia [lot III], Vračev Gaj, Veliko-Grădiște (*Pincum*) și, în mai mică măsură, Belgrad II și Orșova (*Dierna*) I, 1934 - care, de altfel, nu au decât o piesă din perioada 341-346 în componență.

Toate punctele menționate se află în zona Banatului românesc și sârbesc, de o parte și de alta a Dunării, pe granița Moesiei Prima. Analiza noastră sugerează că zona căreia i-am putea atribui mai degrabă tezaurul ar fi aceasta. Diferențele față de tezaurele din Moesia Secunda sau Scythia Minor sunt foarte mari în ceea ce privește atelierile emitente (preponderent orientale acolo); la fel sunt diferențele față de tezaurul VII de la Brigetio, unde stocul principal de monedă este aproape complet

tributar monetăriei de la Siscia. În plus, tezaurul pare să facă parte din seria numeroaselor tezaure încheiate până în 378, găsite pe toată linia Dunării, de la Belgrad⁶ până la vărsarea în Marea Neagră și a căror existență este asociată evenimentelor legate de invazia gotică în Imperiu.

Integritatea tezaurului

Nu putem fi siguri, din datele pe care le avem în acest moment la dispoziție, dacă acest grup de monede reprezintă totalitatea tezaurului; statistic însă, această parte este semnificativă și se aliniaza caracteristicilor tezaurilor monetare din piese de bronz, de pe limesul Dunării, încheiate în 378.

Faptul că din acest grup lipsesc nominalurile mai mari (AE2 și AE1), rare din momentul producerii lor, poate fi datorat fie unei selecții în vederea vânzării separate a acelor piese (exemplare mai rare și mai valorose pe piața de antichități), fie unei posibile, dar nu foarte probabile, date mai târzii de închidere a tezaurului (post 378).

Aspectul suprafeței monedelor

Toate piesele din tezaur sunt acoperite de un strat de oxizi de cupru de culoare verzuie, format la suprafața monedelor, și de urme de pământ. Urmele de pământ de pe monede sunt de aceeași culoare, au același aspect și o granulație similară, sugerând proveniența din același tip de sol.

Aceste urme consistente aflate pe suprafața pieselor pun probleme în identificarea pe monede a unor elemente de iconografie, legendă etc. În actualele condiții, dacă tipul de revers se poate identifica, legenda de avers (care ne furnizează date despre emitent), sau atelierul monetar, mai puțin.

De notat faptul că 90 de monede au rămas nedeterminate, fiind nelizibile înainte de curățare.

Încadrarea cronologică

Cele 380 de piese din acest tezaur sunt, toate, monede de bronz romane emise în secolul al IV-lea d.Hr.

Cea mai timpurie este de tipul *Providentiae avgg* sau *Providentiae caess*, poartă de cetate, care este datată în perioada 324-330, respectiv 320-324 pentru atelierul de la Heraclea (pentru tipul de revers având poarta cetății cu trei turnuri).

Cele mai recente piese lizibile sunt de tipul *Gloria Romanorum* (8) și *Securitas Reipublicae*, care sunt datate în intervalul cronologic 364-378.

Nominaluri reprezentate

Piesele din acest tezaur sunt, în majoritatea lor, *centenionalis* și AE3; doar câteva monede, de tip *vota* în cunună, sunt AE4. Nominalurile mari (AE2 și AE1) lipsesc complet din grupul nostru, deși ele există între emisiunile perioadei valentinienne sau ale fiilor lui Constantin.

Distribuția cronologică a pieselor din (fragmentul de) tezaur

Grafic, distribuția cronologică a pieselor din tezaurul publicat aici este de tipul clopotului lui Gauss, care reprezintă descrierea clasică a distribuției cronologice a

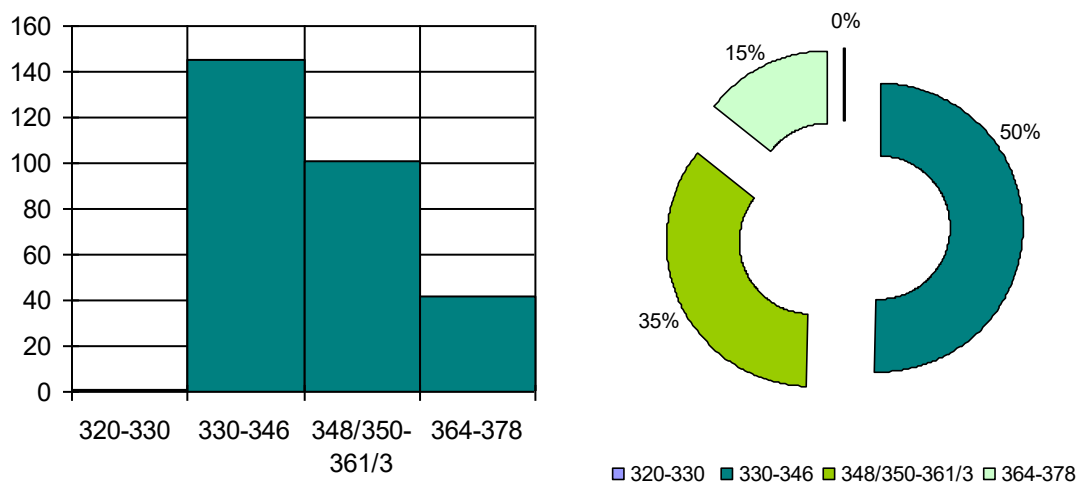
⁶ Tezaurul I este legat de nivelul de distrugere asociat căderii limesului în fața goților, în urma bătăliei de la Hadrianopol, în 378 - Ivanišević 1986 44-59.

pieselor într-un tezaur monetar (nesupus unei selecții agresive a pieselor teaurizate, de natură să modifice rezultatele statistice, și care reprezintă un eșantion din numerarul circulant).

Vârful de reprezentare în interiorul acestui tezaur se află în perioada 330-346, cele mai numeroase piese fiind cele din intervalul 335-337 (64 din tipul GLORIA EXERCITVS - un standard). Același vârf apare în cazul tezaurului Belgrad II (330-335/341 mai exact); în cazul tezaurului de la Orešac (Vojvodina, Serbia), unde toate piesele au reversul *Victoriae dd avgg q nn* (341-346 sau 347-348); sau în tezaurul de la Răcășdia, lot III (341-346 sau 347-348) (Bălănescu, Gudea 1983 487).

În acest tezaur sunt prezente două piese emise pentru Procopius, datate 365-366 (vezi mai departe tabelul 2).

Între cele 380 de monede s-a putut, de asemenea, identifica cel puțin o imitație după o monedă cu reversul de tip quadrigă spre dreapta⁷, tip oficial datat 337-341; astfel de imitații sunt cunoscute în tezaure descoperite în zona limesului dunărean.

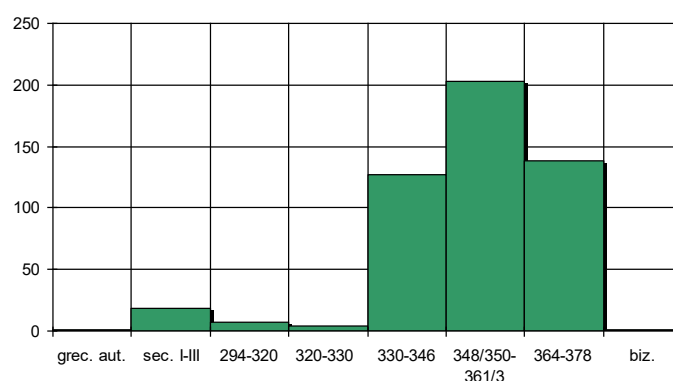

Graficele 2 și 3 – Distribuția cronologică a pieselor din tezaurul din zona Dunării Mijlocii sau de Jos pe perioade largi de timp (datate după LRBC), utilizând frecvența absolută (1), respectiv frecvența relativă (2).

Pentru comparație, am ales să prezentăm grafic tezaurul VII de la *Brigetio*, castru de legiune pe limesul panonic; tezaurul este parte a colecției L. Torday, donat Departamentului Numismatic al Muzeului Național Maghiar (5/1973. 1-344), format din 594 de monede de bronz, incluzând o piesă autonomă grecească și una bizantină de 20 *nummia* (ambele neidentificate), precum și 15 *dupondii* și antoninieni, de la Traian la Probus (Bíró-Sey 1977 142-149). Moneda bizantină este singulară⁸, cele mai recente piese din tezaur, în afara ei, nedepășind intervalul 364-378. Diferențele dintre cele două tezaure par însă destul de importante: vârful de reprezentare diferit; dată de închidere mult mai târzie pentru *Brigetio* VII (grafic 4) – dacă piesa bizantină face parte într-adevăr din tezaur; numărul mare de piese vechi din componența tezaurului VII de la *Brigetio*, caracteristică ce pledează și ea pentru data de încheiere mai târzie a acestuia).

⁷ Din păcate, date fiind condițiile în care s-a desfășurat identificarea acestui tezaur, nu putem pune la dispoziția celor interesați și o imagine a acestei imitații.

⁸ Nu este complet exclus să fie un adaos ulterior, accidental.

Graficul 4 – Distribuția cronologică a pieselor din tezaurul Brigetio VII (frecvența absolută).

Adăugăm mai jos un tabel care include distribuția pe tipuri de revers și nominaluri a pieselor din cadrul tezaurului publicat aici.

Nu putem decât să sperăm că, după curățarea pieselor, vor fi clarificate aspectele nelămurite legate de acest tezaur, sau că circumstanțele reale ale descoperirii acestuia vor ieși, în cele din urmă, la lumină.

Nominal	Emitent	Tip de revers	Datare LRBC	Nr. piese
<i>centenionalis</i>	Constantinus I, Crispus, Constantinus II, Constantius II sau Constans	PROVIDENTIAE AVGG sau PROVIDENTIAE CAESS, poartă de cetate	320-330	1
<i>centenionalis</i>	Constantinus I, Constantinus II, Constantius II, Constans sau Delmatius	GLORIA EXERCITVS, două stindarde	330-335	14
<i>centenionalis</i>	CONSTANTINOPOLI(S)	Victoria pe proră	330-341	1
<i>centenionalis</i>	VRBS ROMA	lupoaica	330-341	3
<i>centenionalis</i>	Constantinus I, Constantinus II, Constantius II, Constans sau Delmatius	GLORIA EXERCITVS, un stindard.	335-337	64
<i>centenionalis</i>	Constantinus I - emisiune postumă	Quadrigă	337-341	2
<i>centenionalis</i>	Constantius II sau Constans	VICTORIAE DD AVGG Q NN, două Victorii	341-346	44
AE4	Constantinus I, Constantinus II, Constantius II sau Constans (?)	VOTA în cunună (<i>vot xx mvl/lt xxx?</i>)	341-346	15
<i>centenionalis</i>	Constantinus I - emisiune postumă	VN-MR	341-346	2
AE3	Constantius II sau Constans	FEL TEMP REPARATIO, phoenix	346/348-350	2

AE3	Constantius II, Constans, Constantius Gallus sau Iulianus	FEL TEMP REPARATIO (fh)	348/350-361	62
AE3	Constantius II sau Iulianus	FEL TEMP REPARATIO (fh): M în câmp st.	355-361	7
AE4	Constantius II sau Iulianus	SPES REIPUBLICAE	355-361/3	30
AE3	Valens, Valentinianus I, Gratianus sau Valentinianus II	SECVRITAS REIPUBLICAE	364-378	28
AE3	Valens, Valentinianus I, Gratianus sau Valentinianus II	GLORIA ROMANORVM (8)	364-378	12
AE3	Procopius	REPARATIO FEL TEMP, împărat cu <i>labarum</i>	365-6	2
AE3-AE4	nedeterminat	nedeterminat	Sec. IV	90
AE4		Imitație tip quadrigă dr.	post 337-341	1
TOTAL				380

Tabel 2 - Distribuția cronologică, pe tipuri monetare de revers și pe nominaluri a tezaurului.

Catalogul monedelor

Identificarea monedelor s-a făcut înainte ca piesele să fie curățate, ele prezentând depuneri de oxizi de cupru de culoare verde și urme de sol consistente de culoare gri-bej pe suprafață. Întrucât aceste urme (similare) sunt prezente pe toate piesele, am decis să menționăm acest lucru doar la începutul catalogul, el fiind așadar valabil pentru toate monedele prezentate în catalog. În măsura în care s-a putut determina, considerăm că piesele sunt, sub stratul de depuneri, în stare de păstrare bună.

Datarea pieselor este cea utilizată în LRBC.

1. Imperiul Roman

Emitent nedeterminat (Constantinus I, Crispus, Constantinus II, Constantius II, Constans)

centenionalis

Tip de revers: PROVIDENTIAE AVGG sau PROVIDENTIAE CAESS, poartă de cetate cu două sau trei turnuri.

Atelier nedeterminat, a. 320-330.

AE.

2-15. Imperiul Roman

Emitent nedeterminat (Constantinus I, Constantinus II, Constantius II, Constans, Delmatius)

centenionalis

Tip de revers: GLORIA EXERCITVS, doi soldați ținând între ei două stindarde.

Atelier nedeterminat, a. 330-335.

AE.

16. Imperiul Roman

Emitent nedeterminat - Constantinus I și fiii săi (Constantinus II, Constantius II, Constans)

centenionalis

Tip de revers: CONSTANTINOPOLI(S), Victoria pe proră.

Atelier nedeterminat, a. 330-341.
AE.

17-19. Imperiul Roman

centenionalis

Avers: VRBS ROMA

Tip de revers: anepigraf; lupoaica și gemenii.

Atelier nedeterminat, a. 330-341.

AE.

20-83. Imperiul Roman

Emitent nedeterminat (Constantinus I, Constantinus II, Constantius II, Constans, Delmatus)

centenionalis

Tip de revers: GLORIA EXERCITVS, doi soldați ținând fiecare câte un scut; între ei, un stindard.

Atelier nedeterminat, a. 335-337.

AE.

84-85. Imperiul Roman

Constantinus I - **emisiune postumă**

centenionalis

Tip de revers: anepigraf, quadrigă.

Atelier nedeterminat, a. 337-341.

AE.

86-129. Imperiul Roman

Emitent nedeterminat (Constantius II, Constans)

centenionalis

Tip de revers: VICTORIAE DD AVGG Q NN, două Victorii înaripate, ținând fiecare câte o cunună între ele.

Atelier nedeterminat, a. 341-346.

AE.

130-144. Imperiul Roman

Emitent nedeterminat (Constantinus I, Constantinus II, Constantius II, Constans?, Theodosius I, Arcadius sau Honorius?)

Tip de revers: VOTA în **cunună** (*vot xx mvl/xxx?*, **datată a. 341-346?**)

Atelier nedeterminat, a. 341-346(?), 383, sau ultimul sfert al secolului al IV-lea.

AE.

145-146. Imperiul Roman

Constantinus I - **emisiune postumă**

centenionalis

Tip de revers: VN-MR, **împăratul în picioare, cu capul spre st., purtând vâl.**

Atelier nedeterminat, a. 341-346.

AE.

147-148. Imperiul Roman

Emitent nedeterminat (Constantius II, Constans)

AE3

Tip de revers: FEL TEMP REPARATIO, phoenix.

Atelier nedeterminat, a. 346/8-350.

AE.

149-210. Imperiul Roman

Emitent nedeterminat (Constantius II, Constans, Constantius Gallus, Iulianus)

AE3

Tip de revers: **FEL TEMP REPARATIO, călăreț căzând de pe cal, străpuns cu lancea de un soldat (împărat?) roman.**

Atelier nedeterminat, a. 348/350-361.

AE.

211-217. Imperiul Roman

Emitent nedeterminat (Constantius II, Iulianus)

AE3

Tip de revers: **FEL TEMP REPARATIO, călăreț căzând de pe cal, străpuns cu lancea de un soldat (împărat?) roman; M în câmp st.**

Atelier nedeterminat, a. 355-361.

AE.

218-247. Imperiul Roman

Emitent nedeterminat (Constantius II, Iulianus - *caesar* sau *augustus*)

AE4

Tip de revers: SPES REIPUBLICAE.

Atelier nedeterminat, a. 355-361/3.

AE.

248-275. Imperiul Roman

Emitent nedeterminat (Valens, Valentinianus I, Gratianus)

AE3

Tip de revers: **SECVRITAS REIPUBLICAE, Victoria pășind spre st., ținând în mâini cunună și ramură de palmier.**

Atelier nedeterminat, a. 364-378.

AE.

276-287. Imperiul Roman

Emitent nedeterminat (Valens, Valentinianus I, Gratianus, Valentinianus II)

AE3

Tip de revers: **GLORIA ROMANORVM, împărat pășind spre dr., târând după el un prizonier.**

Atelier nedeterminat, a. 364-378.

AE.

288-289. Imperiul Roman

Procopius

AE3

Tip de revers: REPARATIO FEL TEMP, împărat în picioare, ținând *labarum* în mâna dr.

Atelier nedeterminat, a. 365-366.

AE.

290-379. Imperiul Roman

Emitent nedeterminat

Tip de revers: nedeterminat.

Atelier nedeterminat, sec. IV.

AE.

380. Imitație după o emisiune cu reversul de tip quadrigă spre dr., anepigraf, emis pentru Constantinus I (emisiune postumă)

Atelier nedeterminat, neoficial; *post* a. 341-346.

AE.

Bibliografie

- Bakić 1994** – L. Bakić, *Tri ostave rimskog bronzanog novi veka iz Narodnog Muzeja v Vršacu*, în *Numizmatičar* 17, 1994, pp. 47-66.
- Bălănescu, Gudea 1983** – D. Bălănescu, N. Gudea, *Tezaurul monetar de la Răcășdia (III)*, în *ActaMN* 20, 1983, pp. 485-488.
- Bellinger 1928 – A. Bellinger, *A Constantinian Hoard from Attica*, în *AJA* 32/4, 1928, pp. 496-501.
- Bingen 1948 – J. Bingen, *Le trésor de monnaies no. 2 d'El Kab (Petits bronzes romains; vers 370 après J.-C.)*, în *Chronique d'Egypte* 23, 1948, pp. 162-180.
- Bíró-Sey 1977 – K. Bíró-Sey, *Coins from identified sites of Brigetio and the question of local currency*, *Régészeti Füzetek*, 2/18, Budapesta, 1977.
- Burger 1981 – A. Sz. Burger, *Late Roman Money circulation in South-Pannonia*, *Régészeti Füzetek* 2/22, Budapest, 1981.
- Chirilă, Gudea, Stratan 1974** – E. Chirilă, N. Gudea, I. Stratan, *Trei tezaure monetare din Banat din secolul IV. Contribuții numismatice la problema continuității în Dacia*, Lugoj, 1974.
- Dimitrov 1979 – G. Dimitrov, *Zwei Schatzfunde des 4. Jahrhunderts u. Z. aus Bulgarien*, în *Chiron* 9, 1979, pp. 607-620.
- Gudea, Ardevan, Toma 1997 – N. Gudea, R. Ardevan, N. Toma, *Tezaurul monetar de la Moldova Nouă (sec. IV p. Chr.)*, 1997, în *AB s.n.* 5, 1997, pp. 83-112.
- Ivanišević 1983** – V. Ivanišević, *Dva nalaza rimskog bronzanog novca IV veka sa beogradske tvrbave*, în *Numizmatičar* 6, 1983, pp. 77-98.
- Ivanišević 1986** – V. Ivanišević, *Skipni nalaz rimskog bronzanog novca iz 375/8. Godine sa beogradske tvrbave*, în *Numizmatičar* 9, 1986, pp. 44-59.
- Milne 1920 – J. G. Milne, *Two Roman Hoards of Coins from Egypt*, în *JRS* 10, 1920, pp. 169-184.
- Toma 1999-2000 – N. Toma, *Un lot de monede romane târzii de la Pojejena, jud. Caraș-Severin*, în *AB s.n.* 7-8, 1999-2000, pp. 473-489.
- Vinčić, Hadži-Maneva 2000** – Ž. Vinčić, M. Hadži-Maneva, *Hoard of Bronze Roman Coins from the Stobi Antique Theatre*, în *MNJ* 4, 2000, pp. 55-77.
- Vasić 1980** – M. P. Vasić, *Kasa s bronzanim novcem IV i V v. iz Velikog Gradišta (Pincum)*, în *Numizmatičar* 3, 1980, pp. 75-120.
- Vasić 1988** – M. Vasić, *Nalaz II rimskog bronzanog novca IV i V veka iz municipijuma Horreum Margi (Ćuprija)*, în *Numizmatičar* 11, 1988, pp. 63-82.

